

İSLAMDA VAKIF VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN*

I- VAKFIN TANIMI

a) Kelime olarak vakıf; bir kimseyi veya bir şeyi alıkoymak, durdurmak, kımıldatmamak, tutmak ve hapetmek manalarına gelmektedir¹. Vakf kelimesinden türeyen tevkif kelimesi de, durdurmak, tutuklamak anlamına gelir².

b) İstılâhî manâsı itibarıyla ise vakıf; bir mülkün menfaatini halka tahsis edip, aynı Allah Teâlâ'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ebediyyen menetmektir³.

Günümüzde vakıf, belirli malların bir gayeye tahsisi yoluyla ortaya çıkan hükmî şahsiyetten ibarettir⁴.

II- VAKIFLA İLGİLİ NASLAR

a) Vakıfla ilgili ayetler:

Vakıf kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemiştir. Ancak, buna eşanlamlı oldukları düşünülen "birr, iyilik, sadaka, ihsan ve hayır" gibi kelimelerin dolaylı olarak vakfı karşılayacakları söylenebilir. Bu kelimelerin vakfı teşvik ettiklerine hükmedildiğinden bu ayetleri zikretmekte fayda görmekteyiz.

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilimdalı Öğretim Üyesi.

1 el-Mûsılî, el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar, İstanbul 1984, III, 40; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat (Heyet), İstanbul 1985, Vakıf Maddesi.

2 Uslu, Hüseyin, İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul 1985, s. 258.

3 Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1982, I, 216.

4 Uslu, Hüseyin, s. 258.

- 1- “Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz”⁵.
- 2- “Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça (en) iyi’ye eremezsiniz. Her ne harcasanız, Allah onu hakkıyla bilir”⁶.
- 3- “İyilik ve (Allah’ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın”⁷.

b) Vakıfla ilgili hadisler:

Vakıf konusunda hadis kitaplarından çıkarılan hadislerin sayısı pek fazla değildir. Muteber hadis kitaplarında nakledilen birkaç hadisi kaydedelim:

1- Ebû Hüreyre’den Resûlullah’ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “İnsan ölünce kendisinden bütün amelleri kesilir. Ancak şu üç şeyde amel kesilmeyip devam eder: Sadaka-i câriyeden, faydalanılan ilimden ve kendisine dua eden bir evlattan”⁸. Bu hadisteki “sadaka-i câriye” cümlesi, akıcı ve devam edici sadaka manâsındır ki, bunun da en güzel örneği vakıftır. Alim ve fakihlerimiz de böyle olduğuna hükmetmişlerdir⁹.

2- İbn-i Ömer’den (r.a.) rivayet olduğuna göre babası Hz. Ömer (r.a.), Resûlullah’ın (s.a.) zaman-ı saadetinde semğ denilen öz malı bir hurmalığı vakfetmek isteyerek:

“Ya Resûlallah, ben, nazarımda en güzel ve kıymetli bir hurmalığa sahib bulunuyorum. Halis kazancım olan bu malımı vakfetmek istiyorum.” diye Resûl-i Ekrem’den sormuş; Nebî (s.a.):

“Bu hurmalığın aslını vakfet. Artık o, satılmaz, hibe edilmez, varis olunmaz, yalnız onun mahsulü layık olanlara infak edilir, yedirilir.” buyurdu. Hz. Ömer de bu malını o surette vakfetti. Bu sadakası, Allah yolunda savaşılan mücahitlere, esaretten kurtulmak isteyen kölelere, muhtaçlara, misafirlere, yolculara ve vakfedenin yakın akrabasına şartlı idi. Bununla beraber, vakfın idaresine tayin edilen kimsenin (mütevelli), vakfın aslına tecavüz etmeyerek yalnız gelirinden örfe göre yemesinde, yahut dostuna yedirmesinde de günah yoktur¹⁰.

3- Amr. b. Hâris’den- ki, Resûlullah’ın (s.a.) kayınbiraderi,

5 Hac sûresi (22), ayet: 77.

6 Âl-i İmrân sûresi (3), ayet: 92.

7 Mâide sûresi (5), ayet: 2.

8 Müslim, Vasiyye 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vesâyâ 8; Ahmed b. Hanbel, II, 372.

9 Helebî, İbrâhîm, Mülteka el-Ebhur (trc. Mustafa Uysal), Konya 1984, II, 397.

10 Buhârî, Hars 14, Vesâyâ 22.

Cüveyriye binti Hâris'in kardeşi idi.- şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Resûlullah (s.a.) vefatı zamanında ne bir dirhem, ne bir dinar, ne bir köle (azad edilmemiş), ne de bir şey bıraktı. Yalnız beyaz dişi bir katırla harb silahını, bir de fakir yolculara vakfettiği Fedek ve Hayber'deki araziyi bıraktı”¹¹.

4- Hz. Osman'den (r.a.): “Resûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde orada Rûme kuyusundan başka tatlı su alınacak bir kaynak yoktu. Resûlullah: “Cennette ondan daha iyisi karşılığında Rûme kuyusunu kim satın alıp da, orada kendi kovanını müslümanların kovalarıyla beraber (eşit) kılar.” buyurdu. Bunun üzerine onu öz malımla satın aldım¹².

Bu nassların açıkça ifade ettiği hükümlerle, bunların ışığı altında ictihaddan doğan hükümlerin toplamı, İslam Hukukunda vakıf müessesinin esas ve şeklini ortaya koymaktadır¹³.

III- VAKIFLA İLGİLİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

a) *Hanefîler*: Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre vakıf, bir ayının (vakfedilen şey) vakfedenin mülkü üzere hapsedilmesi ve menfaatının bir cihete tasadduk edilmesidir. Vakıf, âriyet gibi caizdir, lâzım değildir. Yani vakfeden hayatında vakfından dönerse kerahetle caizdir ve ona vâris olunur.

İmam Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre ise vakıf, lâzım ve sâbittir. Yani, vakfedilen mal, sahibinin mülkünden çıkar, satılmaz, bağışlanmaz, iptal edilemez. Vakfeden öldükten sonra vakfettiği mülk, mîras olarak intikal etmez.

İmam Ebû Yûsuf'a göre, vakfeden kimsenin sadece “şu mülkümü filan cihete vakfettim” demesiyle, vakıf lâzım olur. Hanefilerde fetva, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşleri doğrultusundadır¹⁴.

b) *Şâfiî ve Hanbelîler*: İmam Şâfiî (ö. 204/819) ve İmam Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre devamlı olmak şartı ile bir yöne vakfedilen mülk, vâkıfın mülkü olmaktan çıkar¹⁵.

11 Buhârî, *Vesâyâ* 1, *Cihâd* 61, 86, *Humus* 3, *Megâzî* 83; Nesâî, *İhbâs* 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 279.

12 Müslim, *Şûrb* 1; Tirmizî, *Menâkıb* 18.

13 Karaman, Hayreddin, I, 216.

14 İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr* (trc. Ahmed Davudoğlu), İstanbul 1983, IX, 238-240.

c) *Mâlikîler*: İmam Mâlik'e (ö. 179/795) göre ise vakfedilen mal, başkasının mülkü olmazsa da, bazı tasarruflar itibarıyla vâkıfın ve vârislerinin mülkünden çıkmaz. Fakat satılmaz, vâris olunmaz, hibe edilmez¹⁶.

Modern hukukçular ve İslam fıkıhçıları, vakfedilecek malların, arsa ve arazi gibi gayr-i menkul ve değişmeyen şeylerden olması fikrini benimsemişlerdir. Çünkü vakıfta, ebedîlik şartı vardır. Taşınır ve değişir şeylerde ebedîlik aranmaz.

Bununla beraber bir müddet sonra mahiyeti değişmeyen, kullanılmaları halinde tükenmeyen hayvanlar, araç ve gereçler, kitaplar ve savaş araçları gibi menkul malların da vakfedilebileceği, hukukçuların çoğunluğu tarafından benimsenmiştir¹⁷. Paranın vakfi ise, örf ve teamüle istinaden hanefîlerce tecviz edilmiştir¹⁸.

IV- VAKFIN MENŞEI

Vakfın kaynağı hususunda müellifler değişik görüşler öne sürmüşlerdir. Bizce de kabulü uygun görülen bir görüşe göre vakıf, insanlık tarihi kadar eskidir ve yeryüzünde ilk vakıf eser Ka'be'dir. Çünkü bütün insanların orada ibadet etmesi için tahsis edilmiş ve alım-satıma da konu olmamıştır. Bu niteliği ile Ka'be tam bir vakıftır.

Daha sonraki devirlerde vakıf veya benzeri müesseseler, çeşitli toplumlarda, değişik şekillerde görülmektedir. Toplumların dînî inaçları, sosyal yapıları, millî karakterleri, böyle müesseselerin kuruluş ve işleyişinde başlıca etken olarak dikkati çekmektedir. Yapılan araştırmalara göre, az veya çok, insanlık tarihinin her devrinde mevcut olan sosyal yardım müesseseleri, özellikle vakıflar, İslam dininin gelmesinden sonra büyük gelişme göstermiştir¹⁹. İslam Hukukunda vakıf tatbikatı ise, Resûlullah (s.a.) zamanından itibaren başlamış, gerek O ve gerekse ashabı en değerli mülklerini vakıf haline getirmişlerdir²⁰.

İslam hukuk bilginleri bu müesseseyi sistemleştirmişler ve çok

15 Şeker, Mehmet, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara 1984, s. 103.

16 İbn Âbidîn, IX, 241.

17 Şeker, Mehmet, s. 103.

18 Karaman, Hayreddin, I, 219.

19 Nizamoğlu, Rıdvan, "*Vakıflar*" *Diyanet Dergisi*, c. XXII, 1986, sayı 3, s. 32-33.

20 Karaman, Hayreddin, I, 213.

geniş sahaya yayılmasına vesile olmuşlardır. Bu gelişmenin en yüksek noktasına Osmanlılarda ulaşıldığını görmekteyiz²¹.

V- VAKFIN SEBEBİ VE RÜKÜNLERİ

a) *Vakfın sebebi*: Vakıf yapmanın başlıca sebebi; dünyada güzel anılmak, herkesce takdir edilmek, ahirette de Allah'a yakın olmak arzusudur²². Malını isteyerek gönül rızası ile vakfeden; yani karşılık beklemeden insanların hizmetine tahsis eden kimse, dünyada ve ahirette manevî haz düşüncesiyle fedakarlık yapmaktadır. Gaye, malını insanların yararlanacakları hayırlı işlere sarfederek Allah'ın rızasına uygun hareket ve ibadet etmek kastıdır. Övünmek ve gösterişte bulunmak için para harcayanlar da bulunabilir. Ancak vakıf gibi bir müessese kurup, mal varlığını insanların iyiliği için tahsis eden ve çoğu zaman sağlığında uzun emek ve vakit harcayarak meşgul olan bir kimse, sadece övünmek için bu fedakarlıklara kolay kolay katlanamaz. Onda başka duygular, köklü sebepler aramak gerekir. İşte bu duygu ve inanç; insanlara faydalı gördüğü hizmetleri sunmak, böylece iyi nâm ile yâd edilmek ve ahirette bu hayırlarının mükafatını görmek inancıdır. Daha kısa ifadeyle hem dünyada, hem de ahirette azîz ve sevgili olmaktır. Allah tarafından sevilmeye layık olmaktır.

İşte bu sebepten dolayı daha fazla sevilmek, daha çok kazanmak için atalarımız, en iyi vakfî kurma hususunda adeta yarışmışlardır. Bu yarışın sonunda tarihe ve insanlığa eşsiz sanat eserleri kazandırılmış, ölmez abideler armağan edilmiştir²³.

b) *Vakfın rükünleri*: Bir vakfın rükünleri; vâkıf (vakfeden), mevkûf (vakfedilen şey), mevkûfün aleyh (vakıf ciheti) ve vakıf lafzî olmak üzere dördtür.

c) *Vakfın ehli*: Vakfetmeye ehil, hür, akıllı ve bülûğa eren kişidir²⁴.

VI- VAKFIN SIHHAT ŞARTLARI

Vakf işleminin yerine getirilebilmesi için bir takım şartlar aranmaktadır. Her şeyden önce vakfın, vakfeden tarafından verildiğini

21 Nizamoğlu, Rıdvan, s. 32-33.

22 İbn Âbidîn, IX, 241.

23 Nizamoğlu, Rıdvan, s. 32-33.

24 İbn Âbidîn, IX, 245; Karaman, Hayreddin, I, 217.

gösteren ifadelerin bilinmesi gerekir.

Bir vakfın gerçekleşmesi, vakfın rükünlerinden olan vakıf sığasının veya onun yerine geçecek olan hareketin, ehlinen sadır olup vakfın hükmünü kabul edebilecek bir mahalle olmasına bağlıdır.

Vakıf sığası, vakıf akdine delalet eden sözlerden herhangi biridir. Mesela “Şu malımı fakirlere ebedî bir sadaka olarak tasadduk ettim” denilmesi gibi.

Vakfın hükmünü kabul edebilen mahal ise mâl-ı mütekavvimdir. Yani; kendisinden faydalanılması mübah olan maldır.

Binaenaleyh ehliyeti haiz olan bir kimse, kendisinin mütekavvim bir malı hakkında: “Ben bu malımı filan cihete vakfettim” derse, vakıf gerçekleşmiş olur²⁵.

Vakfeden kimsenin şartları islama aykırı olmadıkça geçerlidir ve şâriin nassı gibi riayet icab eder²⁶.

Şimdi vakfın sıhhat şartlarını görelim:

1- Vâkıfın, bir malı mülk olarak vermeye ve bağış yapmaya ehil olması şarttır.

Bu sebeple çocukların, mecnûnların, bunamışların ve kölelerin yapmış oldukları vakıflar geçerli değildir.

2- Vakfedenin vakfa rızası şarttır. Rızası olmadan, zor kullanılarak yaptırılan vakıf sahih değildir.

3- Vâkıfın, borcundan veya akılsızlığından dolayı malını kullanmaktan menedilmiş (mehcûr) olmaması gerekir. Borcundan veya akılsızlığından ötürü mahcûr olan bir kimsenin yapacağı vakıf, sahih değildir. Böyle bir vakıf feshedilip mahcûrun borcu için satılır²⁷.

4- Vakfın münecciz (derhal) olması gerekir. Vakıf anında mevcut ve muhakkak olmayan bir şeye bağlamak suretiyle yapılan bir vakıf, sahih olmaz. Mesela bir kimse, “Şu işim olursa, şu akarım (gayr-ı menkul) vakıf olsun.” dese ve sonra da o işi görülse bu akarı vakıf olmuş olmaz. Fakat kendi mülkünde bulunan bir mal hakkında “Şu mal benim mülküm ise vakıf olsun” dese, vakıf sahih olur. Çünkü böyle mevcut ve muhakkak olan bir şeye bağlama, vakfı neticelendirme hükmündedir.

Gelecek zamana bağlı olarak yapılacak bir vakfa gelince; bu da tencîz’e (hemen yapmak) aykırı olduğundan sahih değildir. “Şu akarımı gelecek senenin başından itibaren şu cihete vakfettim.” denilmesi

25 Bilmen, Ö. N., **Hukuku İslamiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu**, İstanbul, ts, IV, 297.

26 İbn Âbidîn, IX, 250.

27 İbn Âbidîn, IX, 246.

gibi²⁸. Fakat “şu akarım vefatımdan sonra vakıf olsun.” denilse bu, vasiyet kabilinden olarak ölümden sonra mîrâsın üçte birinden geçerli olur. Bundan vazgeçmek de sahihtir.

5- Vakıfta ebedîlik şarttır. Ancak bu ebedîliği vakfederken söylemek; İmam Muhammed’e göre şart ise de, İmam Ebu Yûsuf’a göre şart değildir. Tercih edilen, Ebû Yûsuf’un görüşüdür. Geçici olan bir vakıf ise, bilittifak sahih değildir. Mesela bir kimse, bir akarını on sene müddetle vakfetse veya ihtiyaç anında satıp, bedelini kendi ihtiyacına harcamak şartıyla vakfetse, bu vakıf sahih olmaz²⁹.

6- Vakıf gelirinin, ebedî olarak kesilmeyecek bir cihete tahsis edilmesi gerekir. Fakirlere ve mescidlere tahsisi gibi. Böyle bir cihet zikredilmezse vakıf geçerli olmaz. Bu, İmam Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed’e göredir. İmam Ebû Yûsuf’a göre ise, ebedî bir cihetin belirtilmesi şart değildir. Evlât gibi kesilecek bir cihet söylene de vakıf sahih olur. Bundan sonra fakirlere harcanır. Çünkü vakfedenin amacı vakfın devam etmesiyle gelirinin fakirlere ait oluşudur. Böyle bir şart delalet yoluyla sabit olup vakfın mahiyetinde mevcuttur.

7- Vakfedilecek malın akar (gayr-ı menkul) olması şarttır. Bu sebeple, menkulattan (nakledilebilen) olan bir malın asaleten vakfedilmesi sahih değildir. Çünkü menkulde ebedîlik olamaz. Fakat akara bağlı olarak menkulün vakfı sahihtir. Bir çiftliğin, ziraat aletleri, tohum ve hayvanları ile birlikte vakfedilmesi gibi³⁰.

Bir de cihadda kullanılacak silahlar ile atların, develerin ve kitapların vakfedilmesi örfeye bakılmaksızın caiz görülmüştür.

8- Vakfedilecek bina ve ağaçların yıkılmaya veya sökülmeğe mahkum olmaması gerekir. Bundan dolayı, bir kimsenin, gasbettiği arsa üzerine kendisi için yaptırdığı binayı veya diktiği ağaçları bir cihete vakfetmesi sahih değildir. Çünkü bunlar gasbedilmiş olduğundan, sökülüp atılabilecek şeylerdir³¹.

9- Vakfedilen şeyin belli olması gerekir. Bu sebeple, bir kimse belli etmeksizin “Malımdan bir şey vakfettim.” veya “Şu iki akarımdan birini vakfettim.” veya “Şu zeytin ağaçlarımdan yirmi tanesini vakfettim.” dese, bununla vakıf gerçekleşmiş olmaz³².

10- Vakfedilen şeyin vakıf anında vakfedenin malı olması şarttır.

28 İbn Âbidîn, IX, 247.

29 İbn Âbidîn, IX, 249.

30 İbn Âbidîn, IX, 272.

31 Bilmen, Ö. N., IV, 314.

32 İbn Âbidîn, IX, 249.

Bunun için başkasının malını vakfetmek sahih değildir³³. Hatta vakfeden o mala, sonradan başka bir sebeple sahib olsa da bu vakıf sıhate dönmüş olmaz. Fakat başkasının adına yapılan bir vakıf, mal sahibi kabul ettiği takdirde geçerlidir.

11- Vakfedenin vakıfla ilgili şartlarının kesin bir şekilde belirlenip, cehaletten ve tereddütten uzak olması gerekir. Bu sebeple, bir kimse “Şu malımı filan camiye veya filan okula vakfettim.” diye tereddüt ile vakfetse, bu vakıf sahih değildir.

12- Vakfın hayır yoluna yapılması gerekir³⁴. Mesela, bir müslüman malını kiliseye vakfetse, bu vakıf, kurbet (Allah’a yakınlık) olmadığı için geçerli değildir.

Yine bir müslüman İslam dairesinden çıkarsa (irtidâd), önce yapmış olduğu vakıf geçersiz olur. Ancak İslamiyete döndükten sonra yeniden vakfederse, vakfı sahih olur. İrtidâd eden kadın ise, bu halde iken yapmış olduğu vakıf; kadın irtidâddan ötürü öldürülmediği için geçerlidir³⁵.

Normal durumlarda bizzat vakfın istibdâli (satılıp parasıyla başka bir vakıf te’sisi) caiz değildir. Fakat vakıf gelir getirmez olur veya geliri giderini karşılamaz olursa, hâkimin re’yi ile ve gabn-ı fahiş (fazla aldanma) bulunmamak şartıyla istibdâli caizdir. Keza hayır müesseselerinden biri harap olup imarına da ihtiyaç bulunmazsa vakıf geliri, aynı cinsten diğer bir hayır müessesesine hakimın re’yi ile harcanabilir³⁶.

VII- VAKIFLARIN ÇEŞİTLERİ

Müslümanlar toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çok çeşitli vakıf müesseseleri kurmuşlardır. Bu vakıflar sayesinde müslümanlar insanlığa; İslamın ulaşılması güç bir medeniyete sahip olduğunu ispatlamış ve insanların ihtiyaçlarını gidererek toplumdaki sosyal yardımlaşmayı en mükemmel bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Şimdi bu vakıflardan birkaçını görelim:

a) Camiler, mescidler ve kırlarda yapılan namazgahlar. Bu mabedler, müslümanların İslama olan hizmetlerinin pek ulvî tezahürü olup, bu yurdun bir İslam diyarı olduğunu daima ispat edip durmaktadır.

33 İbn Âbidîn, IX, 245.

34 Bilmen, Ö. N., IV, 315.

35 İbn Âbidîn, IX, 249.

36 İbn Âbidîn, IX, 302; Karaman, Hayreddin, I, 218.

b) Medreseler, okullar, kütüphaneler ve tekkeler. Bunlar da birer ilim, irfan ve ibadet yeri olmak üzere meydana getirilmiş ve bu sayede İslam ülkesinin feyz ve kemaline sonsuz hizmet edilmiştir.

c) Çeşmeler, sebiller, sarnıçlar, havuzlar, kuyular, göller, yolların tamirleri ve tesviyeleri. Hayatın devam edebilmesi için gerekli olan bu eserler de insanlığın en önemli ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

d) Kervansaraylar, hastahaneler, mezarlıklar, mer'alar ve çayırlar.

e) Mekke ve Medine halkından fakir olanlara, hac yolunda parasız kalanlara ve hacılara su ve şerbet dağıtılmasına mahsus vakıflar.

f) Camilerde va'z edilmesi, tefsir, hadis ve fıkıh okutulması, cami ve türbelerde Buhârî, Müslim, Şifa-i Şerif ve Delâil-i Hayrât gibi kitapların okunması, okullardaki fakir çocuklara Nebe' ve Mülk surelerinin alınması ve Kur'an'ı hatmeden çocuklara bir miktar para verilmesi için yapılmış vakıflar.

g) Cami ve tekkelerde mevlid okutulması, Peygamberimizin sakal-ı şerifinin ziyaret ettirilmesi, kandil ve mum yakıtılması, cami, mescid ve tekke duvarlarında ve etrafında bitecek otların yoldurulması için kurulmuş vakıflar.

h) Ramazanda ve diğer mübarek günlerde akşamleyin camilerde cemaate hurma, su ve zeytin dağıtımı için yapılmış vakıflar.

i) Fakirlere zaman zaman ve bilhassa Ramazanda, Regaib ve Berat gibi mübarek gecelerde para veya yiyecek dağıtmak, fakir kızlara çeyiz tedarik etmek, fakir cenazeleri kaldırmak, yetim çocuklara ve fakir dul kadınlara bayram elbisesi almak, testi ve bardak gibi şeyleri kıran hizmetçileri serzenişten kurtarmak ve kırdıkları şeylerin benzerlerini almak için yapılmış vakıflar.

j) Yolculara yardım etmek ve esirleri hürriyete kavuşturmak için yapılmış vakıflar.

k) Kur'an-ı Kerim'in ve diğer dînî ve ilmî kitapların yazılması, alınması, tamir ve ciltlenmesi ve hayır müesseselerinin yaşayabilmesi için yapılmış vakıflar.

Bütün bunlar atalarımızın bizleri ne kadar düşündüklerine, sadakalarının birer rahmet gölgesi gibi devam etmesini istediklerine ve kendilerinde inkişaf eden hayırseverlik ve ihtiyatkarlık fikrinin yüksekliğine birer delildir. Allah Teâlâ cümlesinden razı olsun. Amin³⁷.

37 Bilmen, Ö. N., IV, 302-304.

VIII- VAKIFLARIN HİKMET-İ TEŞRİİYYESİ

İslamda vakıf müessesinin varoluşunun hikmeti apaçıktır. Yardımlaşma dini olan islam, vakfı teşvik etmekle beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılamayı, insaniyete hizmeti ve toplumun refahını amaçlamıştır.

İslamın yeryüzüne yayılmaya başladığı gündenberi dünyanın birçok tarafında zaman zaman yapılagelen vakıflar gözönüne getirilecek olursa, bu vakıfların insaniyete ne büyük bir hizmet verdiği ve müslümanların ne kadar hayırsever olduğu açığa çıkar. Dünyada hiçbir milletin tarihinde, müslümanların gösterdikleri bu yüksek insanlık eserinin bir benzerine tesadüf edilemez.

Müslümanlar, yapmış oldukları bütün bu vakıflar ve hayırlı müesseseler ile sırf Allah Teâlâ'nın rızasını hedeflemişler ve insanların ihtiyaçlarını gidermeyi de kutsal bir vazife bilmişlerdir. Bu ise, mensub oldukları kudsî dinin kendilerine verdiği yüce inancın sonucudur.

“İnsan ölünce kendisinden bütün amelleri kesilir...” hadisine göre, insanlar ölünce amel defterleri kapanır. Ancak şu üç şeyden kapanmaz. Bunlar da sadaka-i câriyeden, kendisiyle faydalanılan ilimden ve ana-babasına hayırlı dualarda bulunan salih evlattan ibarettir. Bunlardan birine nail olan müslümanın amel defteri kapanmayacaktır. Sadaka-i câriye vakıf demektir ki, onun menfaati kıyamete kadar sürüp gider.

İşte bu gibi dînî teşvikler sayesinde ki, müslümanlar insaniyete hizmet için hatır ve hayale gelmedik fedakarlıklarda bulunarak çeşitli vakıflar ve müesseseler vücuda getirmişlerdir³⁸.

IX- VAKIF TOPLUM AÇIŞINDAN ÖNEMİ

“Vakıflar, insanların toplu olarak yaşadıkları köy, kasaba ve şehirler gibi yerleşme merkezlerinin teşkilatlanmasında önemli rol oynamıştır. Böylece bu müesseseler, toplumların oluşmasına da vesile olmuştur denebilir.

Toplumun oluşmasına vesile olan vakfın, o toplumun ayakta durması için, birtakım müesseseleri beraberinde getirdiğini görüyoruz. Vakfın tahsis edildikleri bölgelerde yeni yerleşim merkezlerinin kuruluşu veya eski köylerin büyük şehirlere dönüşmeleri gibi önemli bir fonksiyonu yerine getiren kuruluşlar oldukları hususu üzerinde durmak gerekir.

38 Bilmen, Ö. N., IV, 301.

Müslüman topluluklarda devlet, memleketteki fakirlerin tümünü gözetmek; yani ihtiyaç içinde bulunanların muhtaç oldukları şeyleri te'min etmek zorundadır. Aynı zamanda devlet, iş sahibi olmayanlara da yardım elini uzatmak görevi ile de karşı karşıyadır.

Ayrıca bu devlet, askerî personelin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, İslam devleti olması sebebiyle, İslamı yaymakla birlikte din ve devlet aleyhinde hareket etmek niyetinde olanların niyetlerini boşa çıkarmak için de gerekli tedbirleri almak zorundadır. Erkek ve kadın, hür ve köle, müslüman veya gayr-ı müslim kim olursa olsun, savaş esirlerini devlet hazinesinden yapacağı harcamalarla kurtarmak ve sosyal, ekonomik ve siyasi akıntılara düşmüş olanlara da yardım etmek, devletin görevleri arasındadır.

Dullar ve yetimler de İslam devletinin güvenliği altındadır. Okullar, hastahaneler, camiler, belediye ve sosyal hizmetleri yapabilmek için gerekli olan kamu binalarını inşa ettirmek, yabancıların ağırlanması, yolcu ve seyyahların yararlanacakları bütün eserlerle yol güvenliğinin sağlanması ve yolcular için sağlık tedbirlerinin alınması, İslam devletinin görevleri arasındadır.

Devlet bu görevleri tek başına yüklenmekle beraber, daha toplumun oluşmaya başladığı ilk anlardan itibaren devletin görevlerini hafifletici ve destekleyici müesseseler doğmaktadır. İslam dünyasında en gelişmiş ve yaygınlaşmış olan bu müesseselerden biri de şüphesiz ki vakıflardır.

Günlük hayatla sıkı bir bağılılığı bulunan ve sosyal hayat üzerinde derin etkiler yapan bu müesseseler; kurucuları tarafından kendilerine iyi bir gelecek hazırlama, bu dünyada ve ahirette mutluluğa ve refaha kavuşma, mallarını artırıp çoğaltma, manevi ve sosyal mevkiini yükseltme, adını kendisi öldükten sonra da yaşatma, kıyamet günü için azık hazırlayıp cehennem azabından korunma, cennet nimetlerini elde etme ve mümkün olduğu kadar Allah'a yaklaşma gibi dîni, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik düşünce ve niyetlerle kurulan vakıfların, toplumun sosyal dayanışmasını da temin eden kurumlar olduğunda şüphe yoktur. Özellikle yoksul ve kimsesizlerin geçimine tahsis edilen vakıfların varlığı, İslam medeniyetinde insana verilen değeri ortaya koyduğu gibi, toplumdaki dengesizlikleri de önlemeye yardımcı olabilir. Târihî seyri içinde vakıfların, müslim ve gayr-i müslim halk içinde ne derece yaygın oldukları gözönünde alınırca, iyi işlediği ve bozulmadığı zamanlarda, İslam toplumu içinde bir sosyal denge unsuru olduğu söylenebilir.

Bu durumda vakıfları; devlet-halk münasebetleri açısından

değerlendirdiğimizde, İslam toplumunda halkın devlete olan desteğini hiçbir zorlama olmaksızın yerine getirdiği müesseseler olarak görmekteyiz. Aynı zamanda; yalnız devlete desteği bakımından değil, zengin ve hali vakti yerinde olan kimselerin halk içinde kazandıkları mevkillerini ve itibarlarını da korumak düşüncesiyle veya içinde yaşayıp sayesinde zengin oldukları topluma karşı bir vicdan borcunu yerine getirmek niyetiyle bu müesseseleri kurmuş olmaları, toplumda karşılıklı sevgi ve saygı bağlarını güçlendirdiği gibi insanların birbirleriyle kaynaşmalarına da vesile olur. Böylece toplumun sosyal dayanışması açısından önemli bir fonksiyonu olduğunu gördüğümüz vakıfların iyi işlendiği ve korunduğu zamanlarda; insan şahsiyetinin ve hayatının korunması, kurtarılıp geliştirilmesi, insanların hayatta karşılaşabilecekleri maddi ve manevi varlıkların, ızdırap ve sıkıntıların giderilmesi, hayatın güzelleştirilip, insan haysiyetinin korunması ve sosyal düzenin her türlü tehlike ve sarsıntılardan kurtarılmasına yardım ettiği görülür. Bu maksat ve gayelerle vakfedilen camiler, mescidler, namazgahlar, okul, medrese ve kütüphaneler, dergah, darüşşifa ve hastahaneler, aşevleri, kervansaray, çeşme, kaldırım, su yolu ve tesisleri ile köprüler, kale, ribat ve istihkamlar, mesirler, dul ve yetim evleri, emzirme ve büyütme yuvaları gibi nice mimari ve madeni değerleri olan eserler sayesinde toplumların gelişmesi görüldüğü gibi, memleketin güzelleşip kalkınmasına da katkıda bulunduğu görülür³⁹.

Temelinde ulvî ve insanî duygular yer alan vakıfların, kuruluş gayeleri doğrultusunda, daha çok ve verimli hizmetler sunma yolunda hızlı adımlar atması dileği ile vakıf kuran hayırsever atalarımızı rahmet ve şükranla anıyor, Cenâb-ı Hak'tan mağfiretlerini diliyoruz.

---

39 Şeker, Mehmet, s. 97-99.